

ЯКІСТЬ ЖИТТЯ НАСЕЛЕННЯ В СИСТЕМІ ЕКОНОМІЧНИХ КАТЕГОРІЙ

Практичний бік застосування терміну найчастіше ототожнюється з розробкою програми соціальної політики, реалізація якої дозволяє порівняти втілене із запланованим та отримати основу для вироблення необхідних у конкретній ситуації заходів. Поєднання ж теорії з практикою на кожній стадії соціально-економічного розвитку суспільства дозволяє зробити узагальнення.

Тема комплексної оцінки якості життя населення розроблялася науковцями як вітчизняними, так і зарубіжними. Але пальма першості у вживанні власне терміну "якість життя" належить Дж.Гелбрейту, котрий ще у 1964 році в книзі "Суспільство достатку" використав його. Правда, в ті часи у цей термін вкладали дуже широкий зміст, акумулюючи більшість понять надсоціального характеру. Розгортання "холодної війни" між СРСР і Заходом призвело до перегляду критеріїв соціального устрою суспільства. Західний спосіб життя почали практично ототожнювати з поняттям "висока якість життя".

В той час у Радянському Союзі перейшли в контрнаступ, винайшовши концепцію "соціалістичного, радянського способу життя". Якщо на Заході розкривали переваги демократії перед жорстким адмініструванням через захищеність людини, через її здатність самореалізуватися і отримати великі матеріальні блага, то в СРСР пішли шляхом домінування виробничих відносин, утвердження людини у сфері трудової діяльності.

З точки зору методології, обидві концепції мали (кожна свої) "плюси" і "мінуси". Але нині настав час радикального переосмислення минулого, відходу від політично-ідеологічних мірок в оцінці якості життя, яка розглядається крізь призму природно-соціально-психологічних умов існування людини і людства.

Втім, окремі підходи саме до такого розуміння суті речей намітилися ще в 70-ті роки минулого століття. Західні науковці почали виділяти складові якості життя – соціальні, духовні, культурні, психологічні, моральні. Проте поза увагою залишили матеріальні чинники. Зокрема, англійський економіст Е. Мішан якість життя населення визначав через соціальний зміст, вважаючи, що благополуччя досягається тоді, коли в людини є щастя, коли вона задоволена буттям. Американський політолог У.Ростоу в праці "Політика і стадії росту" застосував термін "нова якість життя", виходячи з того, що, на його думку, США в середині 50-х років XX століття підійшла в розвитку до такої стадії, коли для підвищення якості життя потрібно задіяти комплекс політичних вимог, посилити боротьбу проти бідності і нерівності.

А як зарубіжні теоретики розглядали матеріальну сферу життя? Більшість з них розмежовувала поняття якості і стандартів буття. Скажімо, англієць А.Тойнбі вважав, що матеріальний аспект – це тільки засіб для досягнення високого життєвого рівня, а останній є метою людини.

Основоположники суб'єктивної якості життя А.Кембелл, Ф.Конверс, У.Роджерс, Ф.Ендрю, досліджуючи вплив благополуччя на психологію особи, висунули ідею переважання суб'єктивного сприйняття людиною матеріального становища над кількісними його оцінками, зробленими статистикою. Йдеться про психологічне сприйняття особою умов її життя: задоволена вона чи ні тим, що має. У подальшому науковці спробували прокласти місток від самопочуття індивідуума до поняття "глобального благополуччя" як своєрідного колективного індикатора.

Пошук у світі спільної методологічної бази, яка б враховувала різні аспекти людського буття, тривав. Врешті-решт, утворилися три основні течії в оцінці якості життя – консервативна, ліберальна і соціал-демократична. Прибічники консерватизму в оцінці якості життя віддають перевагу таким його елементам, як справедливість, свобода, державний устрій, повна зайнятість населення. Ліберали основною вважають демократизацію суспільства, а соціал-демократи ратують за важливість врахування у визначенні якісних характеристик буття виробничих відносин.

Для української ж методології у цьому аспекті головним є практичні потреби суспільства, а тому якість життя розглядається через конкретні завдання, пов'язані із перебудовою в соціаль-

но-економічній сфері. Нині в регіонах, як правило, ставлять за мету досягти підвищення показників рівня життя населення на тій чи іншій території через поліпшення самого способу буття, зміцнення здоров'я людей, продовження їх віку. Дехто з експертів по-іншому трактує демографічний параметр, закладаючи в основному медико-біологічні характеристики, що відображають становище соціальних суб'єктів.

Схоже, якими б шляхами не розвивався науковий пошук, він призводить до теоретичного узагальнення набутого, до синтезу багатогранного розуміння якості життя: від об'єктивних критеріїв існування людини до суб'єктивних оцінок її благополуччя, від усвідомлення ситуації в суспільстві – до становища індивідуума в ньому. І це стало вже необхідністю. Навіть у практичному державотворенні керуються не тільки суспільними інтересами, а й потребами конкретної людини. Конституція України чітко закріпила права своїх громадян (сферу суспільних інтересів індивідуумів, гарантованих державою) та обов'язки (коло потреб країни). Тому очевидно стає система своєрідних індикаторів, які б сигналізували про потреби у змінах.

Такий підхід започаткували експерти ООН ще в 1961 році. Вони підготували доповідь про принципи визначення і виміру рівня життя у міжнародних масштабах. В цей документ закладено 12 основних параметрів, які характеризують широке поле життєвих інтересів людини: від наявності засобів до існування, ситуації на ринку праці – до матеріального забезпечення, медичного обслуговування, задоволення прав і свобод громадян. Через десятиліття у США розробили свою систему соціальних показників, куди було введено поняття "особи з доходами, нижчими мінімальної норми". Американські науковці взаємопов'язали можливість скористатися різними видами дозволів із соціальним статусом індивідуума та його прибутками.

Приблизно тоді ж Європейська комісія ООН внесла зміни в структуру соціальних індикаторів, що були прийняті раніше. З'явилися нові категорії, такі як: "впевненість людини у завтрашньому дні", "можливості для розвитку особи", "екологія і стан навколишнього середовища", "права людини і можливість участі в суспільному житті".

А нинішня американська система соціальних критеріїв містить загалом 13 розділів: стан навколишнього середовища, демографічна ситуація, характер та умови праці, сфера зайнятості, рівень життя населення, система соціальних гарантій, охорона здоров'я, освіта, житло, сфера культури і відпочинку, транспорт, громадські права та освіта, національна оборона. Відповідно осучаснилася індикаторна система ООН. До неї зарахували умови життя людей в нестабільній ситуації (тут особливу увагу звернуто на проблеми бідності і рівності, сім'ї, соціального забезпечення, зайнятості); закладено оцінки змін у структурі благополуччя (продукти харчування, охорона здоров'я, освіта і професійна підготовка, умови праці, житлове будівництво, екологія); прогнозуються можливі перепони на шляху соціального прогресу, виходячи з участі населення у вирішенні насущних питань, завдань аграрної реформи, розвитку науки і техніки, виходячи із роззброєння у глобальних масштабах, задоволення людей громадськими і політичними правами.

Україна у проблемах аналізу якості життя, як правило, йде шляхом збору та опрацювання статистичної інформації. Пояснення цьому, мабуть, просте: суто науковий пошук спрямований у перспективу, а нині в державі треба вирішувати конкретні практичні завдання.

Що у нас вивчають насамперед, визначаючись з критеріями якості життя? Статистика нагромаджує дані про демографічну і соціальну структури, кількісний склад сімей та їхні споживчі потреби, рівень здоров'я населення і стан природного середовища, про бюджетні нагромадження і їх використання, про проведення людьми вільного часу, криміногенну обстановку, про ситуацію на ринку праці, в сферах обслуговування, культури, мистецтва, освіти тощо.

Ця так звана статистична система сьогодні широко вживана, але вже народжуються інші, відмінні за складом показників. Часто політики і високі посадові особи держави користуються розробками, які відображають життєвий рівень населення в умовах вітчизняної ринкової економіки, де серед критеріїв оцінки фігурують, зокрема, грошові заощадження громадян, їхнє майно і житло, середня зарплата.

У регіонах якість життя місцевого населення оцінюють, виходячи і з мінімального споживчого бюджету основних соціально-демографічних груп, обсягу споживання людьми продуктів харчування з власних підсобних господарств. Віднедавна на загальнодержавному і територіальному рівнях почали застосовувати щодо вивчення якості життя й окремі компоненти психології: задоволена чи ні особа умовами свого існування, економічно-політичною обстановкою і таке інше.

Отже, системи визначення життєвого рівня населення є різні. Але кожна з них несе у собі раціональне зерно.